

Openbaring en verborgenheid

*Hun ogen werden geopend
en zij herkenden Hem
en Hij verdween uit hun midden
Luk 24:31*

Als men mij zou vragen om met één tekst uit te leggen hoe ik geloof, dan zou ik bovenstaande tekst kiezen. De tekst staat in het verhaal van de Emmaüsgangers. Nadat Jezus gekruisigd is, is de verslagenheid groot. Daarna is er verwarring. Waar is het lichaam van Jezus gebleven? En waren het echt engelen die zeiden dat Jezus was opgewekt?

Aangeslagen en tegelijk opgewonden gaan twee leerlingen van Jezus op weg naar Emmaüs ongeveer 14 kilometer verderop. En terwijl ze half overstuur proberen de gebeurtenissen op een rijtje te zetten, loopt Jezus met hen mee. Maar ze herkennen hem niet. Jezus vraagt: 'waar spreken jullie met elkaar over?' Somber gestemd stoppen ze en vragen hem: 'hoe kan het zijn dat u dat niet weet! Weet u niet wat er met Jezus uit Nazaret is gebeurd? Hij was een machtige profeet in zijn spreken en in zijn wonderen. Maar de leiders van ons volk hebben hem omgebracht. Wij hoopten dat hij de verlosser zou worden van ons land, maar het is nu al drie dagen geleden'.

Toen begonnen de leerlingen te vertellen over vrouwen die engelen bij zijn graf hadden gezien. Wat betekent dit nu weer?

Daarna neemt Jezus het woord en begint de bijbel uit te leggen op een manier zoals de leerlingen dat nog nooit hadden gehoord. Jezus heeft het over de profetie in Jesaja dat de Christus eerst moest lijden en pas daarna zijn glorie kon binnen te gaan.

De leerlingen komen aan in Emmaüs en Jezus doet alsof hij verder wil reizen.

Geloof dwingt niet.

'Nee, blijf nog een tijd bij ons. U kunt bij ons logeren'.

Toen gingen ze aan tafel. Jezus spreekt het gebed uit en breekt daarna het brood en geeft het door.

Omdat moment worden de ogen van de leerlingen geopend.

Het is Jezus! Het is Jezus!

En dan als Jezus herkend wordt, is hij weg.

Dit is geloof.

Openbaring en verborgenheid.

God die er is, en er daarna niet meer is.

God die je begrijpt en die je daarna juist niet meer begrijpt.

Waarom is Jezus niet even wat langer gebleven?

Dan hadden ze hem nog vragen kunnen stellen.

Waarom heeft Jezus ons niet een testament nagelaten, een laatste wilsbeschikking? Dat had ons toch heel wat ellende bespaard: strijd over de doop, strijd over het avondmaal, strijd over tucht....

Geen antwoord.

Hier moeten we het mee doen.

Extase!

Hij is het!

Wij hebben het met onze eigen ogen gezien!

En dan: met beide voeten op de harde grond gezet.

Ga op weg!

Maar, we hebben geen plattegrond, zelfs geen routekaart!

Als je maar weet welke richting je uit moet.

Innerlijke zekerheid.

Maar geen sluitende dogmatiek.

Geen vragen met vooraf geformuleerde antwoorden.

Zes grote boekenkasten in mijn studeerkamer.

Maar wat weet ik nu eigenlijk echt?

Een hoogleraar in de dogmatiek zei bij zijn afscheid:

Dat heb ik eindeloos gedacht,
dat ik uiteindelijk niet zo veel weet.

De rechtvaardiging door het geloof betekent
dat dat er niet toe doet.¹

Het gaat niet om vragen en antwoorden.

We hoeven niet te weten hoe het zit.

Het gaat erom dat onze ogen geopend zijn.

alleen fragmenten

In de novelle *Drie rode rozen* schrijft de joodse auteur Abel Herzberg over Salomon Zeitscheck, een keurige man, die als gevolg van traumatische ervaringen in de oorlog, een introverte man is geworden die in zichzelf praat, of precieser

¹ J.T. Bakker, Centraal Weekblad, voorjaar 1990

uitgedrukt, zijn dromerige deel Salomon laat praten met zijn nuchtere deel Zeitscheck.

Na de oorlog moet hij verder zonder zijn vrouw en zijn kinderen en zoekt hij troost in zijn boeken. Zo komt hij ertoe een brief te schrijven aan de bijbelse figuur Job. Hij spreekt zijn teleurstelling over Job uit: ‘dat je gezwicht bent en je proces niet hebt doorgezet. Ik kan je duldzaamheid niet verdragen’². Zeitscheck besluit God alsnog ter verantwoording te roepen in een proces. De bedoeling is dat Clara, zijn nicht in Israël, het proces organiseert. Er zijn echter bezwaren in haar leefgemeenschap. Zo was er bijvoorbeeld een marxist die Zeitscheck een reactionair vond. Anderen vonden de zaak van Job verjaard. Weer anderen zeggen dat Job een aantal rampen had kunnen voorkomen.

Dan schrijft Zeitscheck zijn derde brief aan Job. Hij is teleurgesteld dat het proces niet gelukt is. Hij wil echter nog wel een gedachte aan Job doorgeven. Het is een gedicht dat hij jaren terug gemaakt heeft, maar hij kan alleen nog maar een gedeelte ervan herinneren.:

*Van drie zangen de eerste
En van de eerste een fragment
Vraag niet waar het geheel is,
aanvang en end*

Want alles is fragment

*Al door het zeggen van het woord
deelt men, scheidt men en schendt
het alomvattende, dat men niet kent
Dat ik aanwezig weet of alleen maar vermoed,
Dat ik niet uitspreken kan en toch uitspreken moet,
Dat mij beheerst en mij te luisteren gebiedt.
Maar als ik zoek en luister, dan vind ik het niet*

een troost blijft

*er is in ieder woord een woord,
dat tot het onuitspreekbare behoort
er is in ieder deel een deel
van het ondeelbare geheel
gelijk in elke kus, hoe kort*

²Drie rode rozen, Querido Amsterdam 1976², 59,60

*het hele leven meegegeven wordt.*³

De conclusie luidt: wij mensen zijn niet in staat een beeld van God te vormen. We willen het grote geheel zien, maar er zijn alleen maar fragmenten. De troost is: ‘er is geen moment zonder eeuwigheid, geen sterfelijk wezen, waarin niet de onsterfelijke schepping is geopenbaard’.⁴

het vierde land

In het originele boek *Het vierde land* heeft Henk van der Ent zijn positie als agnosticus uitgelegd. Hij zegt: ‘iedere zin met God als onderwerp is een slag in de lucht’. De agnosticus ‘beteugelt de menselijke hartstocht voor zekerheden’. Een agnosticus blijft ‘cirkelen rond het geheim’, maar een agnost (= atheïst jv) ontkent het mysterie. De postmoderne mens gelooft dat de mens geen persoonlijke kern bezit, voor Van der Ent ‘wordt de mens geroepen, hij heeft een naam en mag antwoord geven’.⁵

Leidraad voor het boek van Van der Ent is het gedicht van Martinus Nijhoff, Het derde land:

*Zingend en zonder herinnering
Ging ik uit het eerste land vandaan,
Zingend en zonder herinnering*

*Ben ik het tweede land ingegaan,
O God, ik wist niet waarheen ik ging
Toen ik dit land ben ingegaan.*

*O God, ik wist niet waarheen ik ging
Maar laat mij uit dit land vandaan,
O laat mij zonder herinnering*

En Zingend het derde land ingaan.

Wat is het eerste, tweede en derde land?

De dichter vult dit niet in en je kunt het verschillend interpreteren. Er bestaat niet één interpretatie, die juist is. Van der Ent geeft zijn eigen invulling en voegt een

³*Drie rode rozen*, 110

⁴*Drie rode rozen*, 111

⁵ Henk van der Ent, *Het vierde land*, 7-9

vierde land toe: het land, ‘waar we weer met beide voeten op de grond staan en handhaven wat we zojuist hebben verworpen.’⁶

Het eerste land is de wereld van het ervaren en waarnemen.

Van der Ent (VdE) beschrijft een aantal emotionele ervaringen uit zijn jeugd, ervaringen van geborgenheid en ervaringen van beproeving: liederen zingen over Jezus als ‘trouwe kindervriend’, diefstal in de Hongerwinter, ontsnappen aan de dood, voorgelezen worden, een pak slaag, naar voren lopen bij Billy Graham, indrukwekkende leerkrachten, een overweldigende ervaring in de natuur.

VdE concludeert: wij worden allemaal gevormd door ons verleden. Maar de ervaringen uit onze jonge jaren blijken achteraf niet helemaal te kloppen. Als kleuter geeft hij bloeiende lentetakken aan zijn juf - voor hem toen een ervaring van ultiem geluk: de bloemen van zijn moeder bij de juf op het bureau! Later hoort hij dat die bloemen een goedmakertje waren in een geschil.

Als kind kun je een diep gevoel van vertrouwen hebben, maar als wij ons geborgen voelen wil dat niet zeggen dat we geborgen zijn.

We kunnen een gevoel van harmonie hebben, van opgenomen zijn in een groter geheel, maar blijft dat gevoel overeind als wij het verstand zijn werk laten doen? Dat is de overgang naar het tweede land.

In het tweede land zijn er bollenvelden met twee kleuren: blauw en rood. Blauw staat voor het rationele en wetenschappelijke denken, rood voor de analyse van onze emoties. VdE heeft niet zo veel vertrouwen in het rationele discours. Wij mensen zijn beperkt en sterfelijk (Heidegger). We krijgen geen betrouwbare informatie over de Eeuwige. In het post-modernisme wordt het faillissement uitgesproken over dit traject. De mens is gespleten. Er bestaat geen waarheid en het leven heeft geen betekenis.

Daarbij komt dat de filosofen soms bevangen zijn door drogredenen. Op grond van een logische redenering geloofde Zeno niet dat de schildpad door de hardloper kon worden ingehaald. Dat is het denken vanuit ‘de blauwe villa’. Het ‘alledaagse denken’ van de mensen op straat laat zich niet zo in de luren leggen.⁷

Het rode bollenveld dan, waarin onze emoties worden blootgelegd. Ook hier blijkt het tweede land een land van doorgang. Onze gevoelens zijn echt, maar onze vooroordelen verkleuren onze ervaringen. Religieuze ervaringen verwijzen niet naar een werkelijkheid buiten onszelf.⁸

⁶ Henk van der Ent, *Het vierde land*, 15

⁷ Henk van der Ent, *Het vierde land*, 55

⁸ Henk van der Ent, *Het vierde land*, 66

Hoe moeten we leven als we niet blijvend kunnen vertoeven in het eerste en tweede land? Voor velen heeft kunst de plaats van religie ingenomen. Dit is het derde land.

Inderdaad geeft kunst het ongehoorde en het onzegbare een stem, maar in de grond van de zaak kan kunst geen houvast bieden. Het is een vluchtweg, een verdovend middel, een illusie...⁹

En zo blijken de meest gangbare belevingssporen - geloven in het ervaren, geloven in het denken en geloven in de kunst – doodlopende wegen te zijn. Het ervaren, het denken en de verbeelding leiden niet naar God.

De werkelijkheid is verscheurd en geeft geen zicht op een groter geheel:

als een noot in een muziekstuk, een woord in een roman, een golf in de oceaan ben ik heel belangrijk, maar de symfonie zal ik nooit beluisteren, het boek niet lezen, de oceaan niet overzien.¹⁰

Met een prachtige paradox beschrijft VdE het hopeloze zoeken naar houvast:

ik voel me een schaatser die onder het ijs terecht is gekomen. Met het houvast dat zich als een wak voordoet, ben ik tevreden.¹¹

Als hij in die tevredenheid de gebrokenheid van het bestaan heeft aanvaard, dan is hij beland in het vierde land. In het vierde land is er geen houvast meer in God of het transcendente. Er bestaat alleen nog maar de overgave aan 'de alledaagse werkelijkheid', 'de wereld van de keuken, de supermarkt, het werk, de straat, de binnenstad, de uiterwaarden'... Het is het land waar je ja zegt tegen de werkelijkheid, het leven en de dood en je je wonderlijk goed voelt, omdat je weet dat je mag zeggen: *Hier ben ik*.¹²

verborgenheid bij Paulus

Ruim twee honderd jaar wetenschapsgeschiedenis hebben een afstand geschapen tussen ons en Gods openbaring.

Toch zijn er wel aanknopingspunten. We staan met onze onwetendheid en verlegenheid niet alleen.

Het is opmerkelijk dat Paulus, die de hele toenmalige wereld is afgereisd om zijn boodschap te brengen, op een paar plaatsen wel degelijk besef blijkt te hebben van verborgenheden in het geloof. Een fundamentalist kun je Paulus dus niet noemen!

In het bekende hoofdstuk over de liefde zegt Paulus:

⁹ Henk van der Ent, *Het vierde land*, 77,9

¹⁰ Henk van der Ent, *Het vierde land*, 32

¹¹ Henk van der Ent, *Het vierde land*, 51

¹² Henk van der Ent, *Het vierde land*, 101,102

1 Kor 13 8 De liefde zal nooit vergaan. Profetieën zullen verdwijnen, klanktaal zal verstommen, kennis verloren gaan – 9 want ons kennen schiet tekort en ons profeteren is beperkt. 10 Wanneer het volmaakte komt zal wat beperkt is verdwijnen. 11 Toen ik nog een kind was sprak ik als een kind, dacht ik als een kind, redeneerde ik als een kind. Nu ik volwassen ben heb ik al het kinderlijke achter me gelaten. 12 Nu kijken we nog in een wazige spiegel, maar straks staan we oog in oog. Nu is mijn kennen nog beperkt, maar straks zal ik volledig kennen, zoals ik zelf gekend ben.

Dit is een opmerkelijke tekst.

Paulus spreekt hier over de onvolmaaktheid van het geloof, de beperktheid van wat we kunnen begrijpen, het te kortschieten van onze kennis en over geheimen die we niet kunnen doorgronden (13:2). En in verband hiermee spreekt Paulus over christenen die nog kind zijn in het geloof en over wat het betekent om volwassen te worden in het geloof. Het kinderlijke geloof heeft hier niet de positieve betekenis, zoals elders in de evangeliën (Marc 10:15). Nee, het kinderlijke geloof heeft hier de betekenis van onrijpheid, onvolgroeid zijn. We gaan hier niet in op de eigenlijke context van deze passage (de waarde van charismata, vgl. 14:20!), maar plaatsen hem in een breder verband, het gegeven namelijk, dat sommige gelovigen denken dat ze er al zijn, dat Gods woord op alle belangrijke vragen een duidelijk antwoord geeft, kortom gelovigen die geestelijk nog in de puberteit zitten. Een puber is iemand die alles beter weet dan zijn ouders en een vrij gesloten kijk op de wereld heeft. Hij is er van overtuigd, dat met wat hij in zijn hoofd heeft, de wereld verklaard wordt en op het juiste spoor wordt gezet.

Je kunt zeggen: fundamentalisme is een vorm van *puberteitsdenken*. Het fundamentalisme heeft onvoldoende oog voor de historische context waarin bepaalde Bijbelgedeelten zijn ontstaan. Voor een fundamentalist is de Bijbel vooral een verzameling bewijsplaatsen. Men heeft een heel stelsel gecreëerd, dat logisch samenhangt. Alle vragen die je kunt bedenken worden erin beantwoord. Maar kunnen we op grond van de Bijbel op alle vragen een antwoord geven? Als iemand van puber volwassen wordt, heeft hij niet een streep gezet door alles wat in zijn jonge jaren kostbaar was. Zijn volwassenheid bestaat erin dat hij alles meer in proportie ziet. De overgang van puberteit naar volwassenheid wordt bepaald door de erkenning van onvolmaaktheid en beperktheid. Snelle duidingen en haastige conclusies maken plaats voor het besef het soms niet te weten en sommige dingen niet te begrijpen. Een volwassen geloof verbindt dus het geloof in Gods openbaring met de erkenning van verborgenheden.

Bij Paulus staat Gods openbaring centraal. Dat is het begin en het einde. Zijn oudste brief begint hij vrij vertaald met: ik ben een apostel niet door menselijke ingevingen, maar door Gods openbaring, door Jezus Christus (Gal 1:1). Er wordt van alles beweerd in de religieuze wereld, maar Paulus zegt: heb ik niet Jezus

onze Heer gezien? (1 Kor 9:1). Paulus had dus redenen voor zijn boodschap. Het is vanuit deze achtergrond dat Paulus heel onverwacht spreekt over de dwaasheid van het evangelie:

1 Kor 1 ²² De Joden vragen om wonderen en de Grieken zoeken wijsheid, ²³ maar wij verkondigen een gekruisigde Christus, voor Joden aanstootgevend en voor heidenen dwaas. ²⁴ Maar voor wie geroepen zijn, zowel Joden als Grieken, is Christus Gods kracht en wijsheid, ²⁵ want het dwaze van God is wijzer dan mensen, en het zwakke van God is sterker dan mensen.

1 Kor 3 ¹⁸ Laat niemand zichzelf bedriegen. Wanneer iemand van u denkt dat hij in deze wereld wijs is, moet hij eerst dwaas worden; pas dan kan hij wijs worden.

Paulus verkondigt zijn geloof hier als iets dat fundamenteel onbegrijpelijk is. Dit is voor hem niet een toegeving, een capitulatie naar een wereld die vijandig staat tegenover het nieuwe christelijke geloof, maar een omschrijving van de essentie van wat het christelijk geloof is. Centrale voorstellingen in het christelijk geloof gaan in tegen ons gevoel en verstand.

Bij Paulus vinden we het dus allebei: de redelijkheid en de dwaasheid van het geloof, het besef van Gods openbaring en de ervaring van Gods verborgenheid.

de soberheid van de Bijbel

Er is een merkwaardige tegenstrijdigheid in onze moderne westerse cultuur. Terwijl enerzijds wetenschappen steeds meer verklaringen vinden voor fenomenen in onze wereld zien wij anderzijds dat moderne mensen vatbaar zijn voor nieuwe vormen van irrationaliteit: geloof in complottheorieën, bigfoot, aliens en de Mayakalender die het einde van de wereld voorspelt (voorspelde!). Binnen de kringen van wat wel New Age wordt genoemd bestaan een grote verscheidenheid aan rituelen en praktijken. Er zijn velen die voor een bepaald bedrag je huis willen reinigen van 'negatieve energie, entiteiten, een beklemmende sfeer van de vorige bewoners, aardstraling', enz. Er zijn raadgevers die zwakke energiepunten in je lichaam kunnen opsporen. Een ander weet uit te leggen hoe de maan invloed heeft op ons leven. Mediums kunnen contact leggen met overleden geliefden. Er worden zelfs aanwijzingen gegeven hoe je contact kunt krijgen met je overleden huisdier. Door *regressietherapie* kun je geestelijk terugkeren naar een vorig leven. Een *familieopstelling* roept de tegenwoordigheid van overledenen op en helpt om onverwerkte problemen uit het verleden op te lossen.

Verder zijn er talrijke traditionelere vormen van alternatief geloof: astrologie, Tarot, pendelen, handleeskunde, enz.

De boodschap die vaak verbonden wordt met al deze verschillende vormen van geloof in het paranormale is dat we onze intuïtie moeten ontwikkelen, dat je moet luisteren naar je lichaam, dat je tijd moet nemen voor jezelf, dat je moet loslaten,

dat ons bewustzijn onderdeel is van een groter bewustzijn, dat tijd een illusie is, dat alles met elkaar verbonden is, dat het ik niet bestaat, enz.

Het is waarschijnlijk niet nodig om de beschrijving die ik hier geef verder uit te breiden. Er zijn christenen die in sommige praktijken bovengenoemd een vorm van afgoderij zien. Dat laat ik hier rusten.

Als we bij het onderwerp van dit hoofdstuk blijven kunnen we zeggen: in de New Agebeweging bestaat alleen maar openbaring en geen verborgenheid.

In de tweede en de derde eeuw is het voor de kerk een grote verleiding geweest om op dezelfde manier als in de richting van New Age over te gaan op speculatie over het ontstaan van de hemel en de aarde, de oorsprong van ongeluk en tragedie in de wereld, de reis van de ziel naar de hemel, enz. In dezelfde periode is de kerk bezig geweest met het formuleren van een geloofsbelijdenis en het vaststellen van de gezaghebbende boeken van het Nieuwe Testament.

Wat opvalt aan de Bijbel als geheel is de soberheid. De Bijbel verkondigt Gods daden en roept op om te geloven en gehoorzaam te zijn aan God. Er wordt niet gesproken over wat we niet kunnen weten.

Er zijn zaken geopenbaard.

Maar er zijn ook verborgenheden.

De Bijbel zegt:

De verborgen dingen zijn voor de Heer,
maar de geopenbaarde voor ons en onze kinderen.

Deutr 29:29